

– № 11. – С.42.

14. Савенко В. Анархістський рух на Україні у 1905 – 1907 рр. // Наукові праці з питань політичної історії. Міжвід наук. зб. – К., 1991. – Вип. 169. – С.145-146.

15. Петришина Л., Юрій А. Анархісти в Одесі в період першої революції в Росії // Наукові праці з питань політичної історії. Міжвід наук. зб. – К., 1992. – Вип. 172. – С.63.

16. Лебеденко А. История анархизма в Украине (кон. XIX – нач. XX ст.) – К., 1995. – С.82.

17. Лебеденко О. Анархізм в Україні (XIX – початок XX ст.). – К., 1994. – С.43.

18. Буревестник. – 1907. – № 6 – 7. – С.29.

19. Рада. – 1906. – 30 вересня.

20. Петришина Л., Юрій А. Анархісти в Одесі в період першої революції в Росії // Наукові праці з питань політичної історії. Міжвід наук. зб. – К., 1992. – Вип. 172. – С.3.

21. Новомирский Д. Анархистское движение в Одессе // Очерки истории анархистского движения в России. – М., 1926. – С.248.

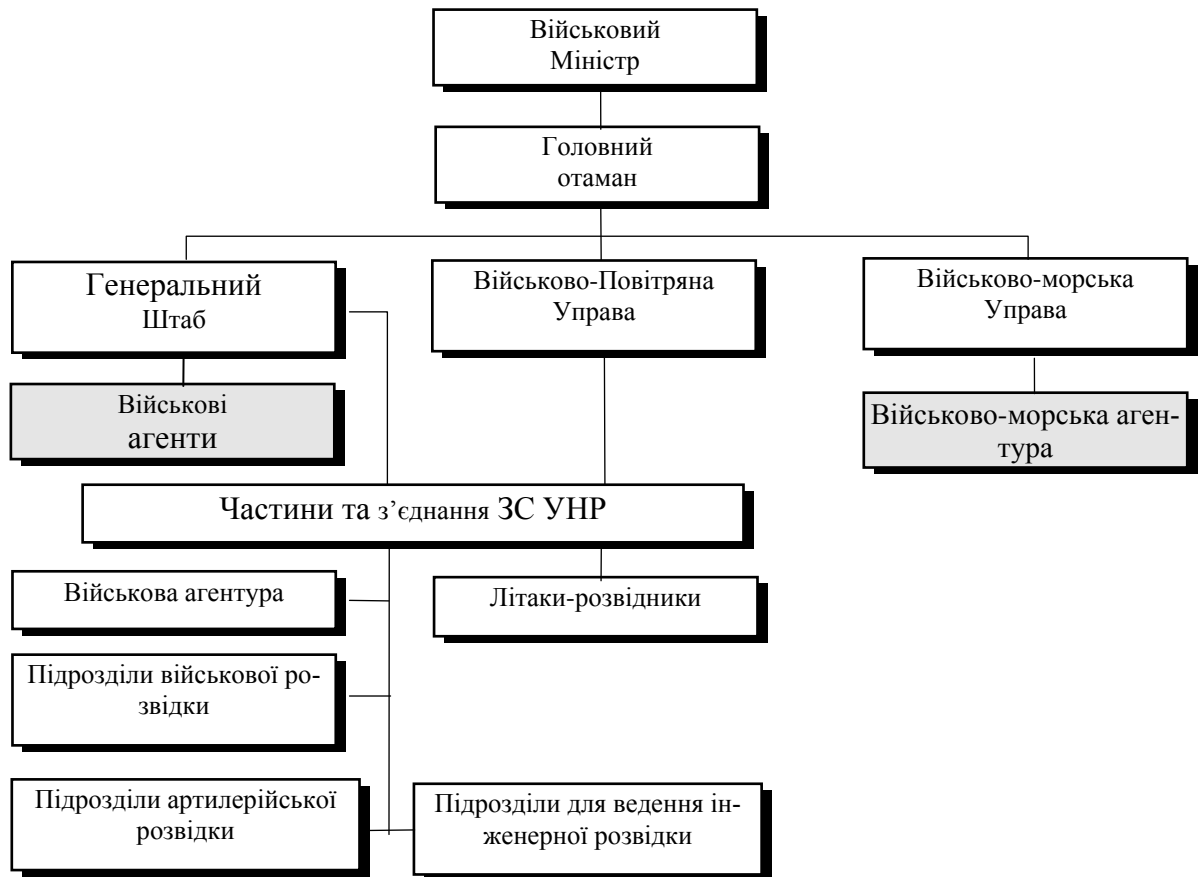
22. ЦДІАК України. – Ф.268, оп.1, спр.16, арк.19.

*Тищенко С.В.,
Національна академія оборони України*

ВОЄННА РОЗВІДКА ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ (1918-1920 рр.)

Постійна потреба в повній та об'єктивній інформації про воєнно-політичну обстановку, яка складалася на території України та за її межами і в першу чергу в інтересах забезпечення бойових дій, диктувала необхідність керівництву Української Народної Республіки (УНР) створити відповідну структуру розвідки, яка б відповідала умовам того часу. Постійні зміни організаційно-штатних структур видів збройних сил негативно впливали на діяльність органів воєнної розвідки України та, незважаючи на це, структура воєнної розвідки Збройних сил Української Народної Республіки мала такий вигляд:

В деяких джерелах вказується не те, що Військово-Морська та Військово-Повітряна управи безпосередньо підпорядковувались Військовому міністру. Однак з огляду на організацію та управління діяльністю видів збройних сил таке підпорядкування було тільки юридично, а фактично всі накази віддавались від головного отамана в тому числі й на ведення розвідки. Не виключалась можливість втручання вищого політичного керівництва Української Народної Республіки у визначенні напрямків ведення стратегічної розвідки як в мирний, так і воєнний часи [9, 325-340].

Рис. 2.1. Структура воєнної розвідки Збройних сил Української Народної Республіки

Воєнна розвідка здійснювалась з метою здобування розвідувальних відомостей, які дозволяли виключити раптові дії противника та забезпечували готовність сил і засобів для виконання бойових завдань у стислий термін. За таких умов головними завданнями розвідки були: своєчасне виявлення підготовки військ противника до бойових дій; встановлення місцезнаходження, склад, стан, характер дій військ противника, його структури й елементів бойового порядку; проведення заходів, направлених на дезорганізацію дій противника, виводу із ладу його інженерних споруд, вогневих засобів, бронепοїздів, кінноти й транспортних засобів; вивчення морального стану військ противника й мирного населення в районах майбутніх бойових дій [6, 2-90; 7, 3-120].

В основу організації воєнної розвідки було покладено бачення урядом Української Народної Республіки та військовим керівництвом щодо застосування збройних сил у боротьбі за незалежність України. Водночас, суперечність у поглядах між цивільними та військовими призводила до відсутності детального аналізу, а в деяких випадках і до незнання сучасної воєнно-політичної обстановки як в Україні, так і за її межами. Завдання розвідки визначались на підставі прогнозів розвитку політичних стосунків між країнам. За таких умов у частинах та з'єднаннях Збройних сил Української Народної Республіки вирішення питань розвідки зводилось лише до вибору заходів збору інформації. Розвідка “на себе” у з'єднаннях здійснювалась паралельно з виконанням завдань Головного управління Генерального Штабу (ГШ) і безпосеред-

ньо самими бойовими підрозділами та частинами [9, 130-131, 411].

Планування та організація воєнної розвідки здійснювалось розвідувальним відділом Генерального Штабу. Він забезпечував уряд УНР та воєнне командування розвідувальними даними щодо збройних сил іноземних держав, планів противника, визначав завдання розвідки підлеглим частинам та з'єднанням, керував діяльністю агентурної розвідки. У штабах дивізій (полків) також існували військовослужбовці, які займались організацією розвідки більш детально, в інтересах своїх частин та з'єднань. Безпосередньо розподілом розвідувальних завдань підлеглим, плануванням застосуванням, керуванням силами розвідки займались розвідувальні відділи при штабах з'єднань [5, 113-114; 12, 14].

Відсутність безпосередньо підпорядкованих розвідувальному відділу ГШ сил та засобів розвідки (окрім органів агентурної розвідки) вимагало від його керівництва постановки розвідувальних завдань безпосередньо військам. Враховуючи ж достатньо велику кількість об'єктів розвідки, зокрема в дивізії, та добірну форму організації збору розвідувальних відомостей, реальні результати розвідки значно відставали від потрібних. Здобування розвідувальної інформації здійснювалось силами й засобами військової, артилерійської, агентурної та повітряної розвідок, а в деяких випадках загальновійськовими та інженерними підрозділами, шляхом створення відповідних розвідувальних органів. Разом з тим, завдання розвідки мали всі без виключення підрозділи й частини. Збір інформації передбачав обов'язкове подання її до вищої інстанції, незалежно від цінності, джерела й терміну отримання, усіма військовими структурами (термінові донесення доставлялись до 9.00 та до 18.00) [4].

Для ведення військової розвідки створювались відповідні розвідувальні органи. Розвідувальні загони, котрі діяли у складі не менше півсотні-сотні кіннотників, які вели розвідку у всіх видах бою на найбільш важливих напрямках. Глибина дії таких загонів сягала 25, а іноді й більше кілометрів. Кінні розвідувальні роз'їзди діяли, як правило, у складі від 10 до 30 військовиків, на відстані до 15 км по фронту від головних сил та на флангах. Головним завданням роз'їздів було здійснення спостереження за місцевістю та опитування місцевих жителів. Роз'їзди створювались як із розвідувальних підрозділів, так і з підрозділів кінноти. В останньому випадку вони могли підсилюватися фахівцями-розвідниками. Команди піших розвідників діяли у складі від 3 до 10 чоловік та вели розвідку, в основному, на флангах і в найближчому тилу противника до 5 км в усіх видах бою. Могли використовуватись для проведення диверсій, а також для дій сумісно з кінними розвідувальними роз'їздами. Спостережні пости та секрети використовувались частково як розвідувальні органи і як органи охорони військ. Вони виставлялись при веденні оборони та розташуванні військ. До таких органів призначали від 2 до 3 військовиків. Їх завданням було своєчасне виявлення противника й сповіщення про нього свого командування. Нерухомі бекети створювались на ключових місцях маршрутів пересування своїх військ: на перехрестях доріг, у населених пунктах. Вели розвідку й охорону маршруту в межах відведеної їм ділянки.

Склад бекету до 5 чоловік [1; 2, 15].

Для ведення артилерійської розвідки створювались артилерійські спостережні пункти (АСП). Вони призначались для спостереження за місцевістю, виявлення та визначення координат вогневих засобів ураження противника, коректування вогню своєї артилерії та ін. Склад АСП налічував 2-3 військовика зі складу гарматних полків чи батарей. Розвідувальні партії висилались командирами гарматних частин для розвідки місцевості, маршрутів пересування, вибору позицій для артилерійських спостережних пунктів та вогневих позицій своєї артилерії. Склад розвідувальної партії – 6-10 чоловік [3, 191].

Для ведення інженерної розвідки створювались старшинські розвідувальні партії зі складу інженерних частин. Вони висилались для розвідки доріг, мостів, водних перешкод, районів місцевості. Крім того, вони могли вести розвідку інженерних споруд противника як перед переднім краєм противника, так і в його тилу. Склад старшинської розвідувальної партії – від 3 чоловік до рою [3, 191].

В агентурній розвідці основними розвідувальними органами були агентурні точки у складі 1-3 агентів, як правило, жителів одного населеного пункту (через які проходили основні шляхи пересування військ). Точки були зв'язані відповідними опорними агентурними пунктами, де зосереджувалась розвідувальна інформація з одного району (регіону). До органів агентурної розвідки також належали пересувні агенти (військовослужбовці зі складу з'єднань), які збирали в тих чи інших пунктах інформацію, та зв'язкові конспіративні квартири [8, 2-90; 10, 21-23].

Для ведення повітряної розвідки призначались бойові, або спеціально обладнані для ведення розвідки, літаки, які відрізнялись своєю легкістю та маневреністю.

Ведення морської розвідки здійснювалась згідно з законом “Про призначення військово-морських агентів при посольствах Української держави” (від 4 липня 1918 року) органами агентурної розвідки. Відповідні агентурні органи у складі воєнно-морського аташе й писаря діяли на території Австрії, Німеччини, Росії, Румунії, Туреччини та Угорщини [13, 16].

Виконуючи розпорядження розвідувального відділу ГШ, командування частин і з'єднань було змушене найбільш активну і боєздатну частину сил і засобів розвідки направляти для вирішення завдань центру, а ту, що залишалась, використовувати в інтересах дивізій. Враховуючи те, що основна частина сил та засобів розвідки дивізії при виконанні завдань ГШ діяла глибоко в тилу противника (до 15 км) і, головним чином, була пов'язана з агентурою, командування частин і з'єднань не отримувало від таких органів необхідних відомостей для забезпечення своєї діяльності. Розвідка в дивізії велась, в основному, органами військової розвідки. З них створювались пости спостереження, що діяли в тилу противника, як правило, замасковано і на одному місці (у лісах, населених пунктах, на роздоріжжі і т. ін.). Розвідувальні органи військової розвідки одночасно з веденням розвідки здійснювали збір інформації від таких постів спостереження. Така форма дій виправдовувала себе тільки у позиційних діях

або під час окупації противником відповідної території, однак ставала неефективною у маневреному бою. Враховуючи, що бойові дії у той час, головним чином, характеризувались високою маневреністю, ефективність розвідки частин та з'єднань українських військ не могла бути значною [4, 8-9].

В інтересах проведення операції за участю з'єднань Збройних сил Української Народної Республіки планувалось завчасне проведення повітряної розвідки. Генеральним Штабом передбачалося використання літаків для ведення повітряної розвідки. Так у кожній авіаційній групі (Одеській, Київській і Харківській) знаходилися літаки як для ведення бойових дій, так і для ведення повітряної розвідки. В Одеській авіаційній групі планувалося використовувати для ведення розвідки 10 літаків, у Київській і Харківській авіаційних групах – по 15 літаків. Створений, таким чином, повітряний трикутник дозволяв командуванню збройних сил виявляти початок агресії з боку потенційного противника та контролювати діяльність його військ на території України: одеський напрямок забезпечував контроль за територією Чорноморського узбережжя; харківський напрямок – територією уздовж кордону з Росією; київський – територією уздовж кордону з Польщею [14].

Організацією та плануванням морської розвідки займалась Воєнно-морська Управа Збройних сил Української Народної Республіки. Незважаючи на відповідну організаційно-штатну структуру та наявність бойових суден, ефективність ведення морської розвідки була дуже низькою. Розвідка, як правило, велась силами агентурної розвідки (воєнно-морськими агентами за кордоном) і складала 1-2% від загального обсягу розвідувальної інформації, яка надходила від інших видів розвідки¹: “... за весь час існування (Воєнно-морська Управа) знаходилась в таких умовах праці, що не мала змоги не тільки проводити пошуку в її роботі, а навіть змогу зібрати ніяких відомостей, щодо праці закордонної фльоти, не дивлячись на те, що за кордоном маються військово-морські агенти ... а що вони зробили, що роблять нікому про це не відомо ...” [11, 14-17].

На основі інформації, яка надходила від органів агентурної розвідки, підлеглих частин та з'єднань до начальника розвідувального відділу ГШ, складалось добове інформаційно-аналітичне зведення. До його змісту включався оброблений добовий матеріал про воєнно-політичну обстановку у суміжних з Україною країнах, про діяльність союзницьких та ворожих військ на території України з відповідними висновками та оцінками подій. Починаючи з 26 травня 1920 року, ГШ почав розробляти “Інформаційні звіти розвідувального характеру” та “Вісті о неприятелі загального характеру”. Крім того, ГШ здійснював загальне інформування командирів дивізій (корпусів) про сучасну обстановку, характер бойових дій та склад противника, його найбільш важливі об'єкти [4, 15].

---

¹ Розрахунок здійснювався шляхом підрахунку інформації, яка відображалась в розвідувальних звітах Збройних сил Української Народної Республіки.

Література

1. Волицький В. На Львів і Київ: Воєнні спогади 1918-1920. – Торонто: Гомін України, 1963. – 239 с.
2. За державність. Матеріали до історії українського війська. – Каліш., 1930. – Зб. 2.
3. За державність. Матеріали до історії українського війська. – Каліш., 1934. – Зб. 4.
4. Сальський В., Шандрук П. Українсько-Московська війна 1920 р. – Варшава, 1933. – Ч.1. – 402 с.
5. Сідак В., Степанков В. З історії української розвідки і контррозвідки (нариси). – К.: Ін-т СБ України, 1994. – 204 с.
6. ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 1. – Спр. 18.
7. ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 5. – Спр. 12.
8. ЦДАВО України. – Ф. 1077. – Оп. 7. – Спр. 12.
9. ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 7.
10. ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 27.
11. ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 127.
12. ЦДАВО України. – Ф. 1078. – Оп. 2. – Спр. 209.
13. ЦДАВО України. – Ф. 3766. – Оп. 1. – Спр. 86.
14. Штати управління корпусу на час спокійний. – К., 1918.

*Тюрменко І.І.,
Національний університет харчових технологій*

БОГДАН ХМЕЛЬНИЦЬКИЙ ТА ЙОГО ДОБА В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Іван Іванович Огієнко (1882–1972) – визначний державний, громадський, релігійний діяч, учений, перу якого належить понад тисяча наукових праць з культурології, мовознавства, славістики, історії церкви, літературознавства тощо. Вчений належав до представників української державницької школи, що почала складатися на межі ХІХ–ХХ ст. Не приєднавшись до жодної з її течій, він зайняв серединну позицію, намагаючись трансформувати у власну систему їх найраціональніші ідеї. Отже, ідея української державності визначила не лише його “наукове кредо”: методологію та напрями наукових досліджень, але стала провідною в його державній праці.

Звертаючись до найважливіших етапів національно-визвольної боротьби українського народу, вчений встановив, що провідною в національній історії є ідея безперервного існування державницької ідеології. Характерно, що таке розуміння процесу державотворення було притаманне вченому вже на ранньому етапі його творчості, про що свідчать його думки з приводу рецензії на працю Д.Дорошенка “Огляд української історіографії”, виданої в Празі в 1923 р. [1]. Протягом усього творчого життя,